

Népismereti dolgozatok 1976

Az 1970-es években — hosszas várakozás után — kiadott néprajzi monográfiasorozat után a *Népismereti dolgozatokkal* a múlt év végén új tudományos igényű, de ugyanakkor a szélesebb olvasóközönséghez is szóló néprajzi tanulmányorozat indult meg. Örvedetes bizonyossága ez annak, hogy a népi kultúra iránt napjainkban megnyilatkozó közérdeklődéssel egyidejűleg olyan kutatócsoport nőtt fel, amely ezt a munkát hivatásának, halaszthatatlan kötelességének tartja, és a helyi viszonyok ismeretében évek óta kitartóan dolgozik. A *Népismereti dolgozatok* ugyanis huzamos ideje tartó, jól átgondolt munka eredménye. Faragó József már két évtizeddel ezelőtt megírta felhívását közmondások gyűjtésére (*Utunk*, 1958. 19.), s a gyűjtőmunka többfelé megindult pedagógusok, tanárok irányításával. Ennek el nem hanyagolható, habár nem látványos és sokszor még nem is tudományos eredményei olyan kérdések iránt is érdeklődést ébresztettek, amelyekre addig sem a népművészet kedvelői, sem a kutatók nem gondolhattak.

Egész művelődési életünkre jellemzően írhatta ezért a *Bevezetőben* dr. Kós Károly: „Kötetünket a népelet és a néphagyomány iránt érdeklődők széles körének, valamint a néprajz és rokon kutatási területek önkéntes és hivatásos művelőinek ajánljuk szíves figyelmébe és jóindulatába.“ Ha hiányoznék ez a figyelem, és ezt nem értette volna meg idejében a Kriterion Könyvkiadó szerkesztője, akkor e kötet, amellyel egy évkönyvsorozat indult, nem is jelenhetett volna meg.

Dr. Kós Károly szerint „a kötet súlyát önkéntes gyűjtők dolgozatai teszik, amelyeket [...] egybefűz a munkahely révén adott táj, környezet magunkénak vallásával együtt jelentkező törekvés: ennek minél alaposabb megismerése“. De tovább menve, fel kell ismernünk „a jelenségek közti összefüggések keresését“ és azt a törekvést, amely a szakosodás révén egyre egyoldalúbbá váló művelődésünkben a nagyvárosok gyors fejlődése idején a tájékozódás egységes szempontjait keresi a népi kultúrában. A néprajzi gyűjtők feladatait tehát nemcsak abban látjuk, hogy „minél több megbízható adatot“ tárjanak fel, és lelkiismeretesen írják le a népi élet jelenségeit, hanem hogy egyúttal keressék azok eredetét, fejlődését, társadalmi funkcióját, s legyenek figyelemmel a napjainkban már eltűnőben levő ősi hagyományokra is.

Dr. Kós Károly, miután a *romániai magyarság néprajzának* főbb tájait, tárgyköréit számba veszi és tömören bemutatja, azt is megállapítja, hogy „egyes néprajzi tájak, különálló településcsoportok, elszigetelt falvak a művelődést kiegyenlítő hatásoknak inkább kitért nyugati vidékekkel szemben valóságos múzeumok“. Tehát nemcsak pontos útbaigazítást ad minden néprajzi gyűjtőnek, hanem új feladatokat tűz ki. Az erdélyi magyar néprajztudomány számára új területeket kell meghódítani, olyan vidékeket, ahol a régi közösségi hagyományok még élnek, ahol eleven az ember és a természet, valamint a megmunkálendő anyag közötti kapcsolat, és a sok nemzedéken át kialakult eljárásokból még ma is tanulni lehet.

Ha ezúttal csak „a közösségi életet szabályozó százados jogszokásokra“ gondolunk vagy pedig arra, hogy „sajátos népi iparos az ezermester, feltűnő a népi mesterségek sokfélesége, valamint a mesterségi falvak és vásárhelyek nagy száma“, akkor könnyű észrevenni, hogy a fenti kérdésekre vonatkozó kutatásoknak még csak a kezdetén vagyunk, és még előttünk áll az alaposabb tanulmányozások korszaka.

A kötet első, több mint felét kitevő részét szakemberek összefoglaló történelmi, módszertani vagy a további munkához új szempontokat adó tanulmányai adják. Ezek határozzák meg az egész munka jellegét, és megszabják a további feladatokat, nélkülözhetetlen segítséget adva a magányos kutatóknak. Imreh István a történések és néprajzosok egymást kölcsönösen segítő, szorosan összefüggő munkájának számos lehetőségét, valamint ezzel kapcsolatos tapasztalatait világítja meg. Hozzá hasonlóan Szabó T. E. Attila is az egymáshoz kapcsolódó tudományágak (természettudományok és néprajz) munkásainak szövetkezését tartja szüksé-

gesnek egy-egy feladat korszerű megoldásához. Vámszer Géza tanulmányából a két háború közötti Csík megyei néprajzi mozgalmakat, a Gazda Klárától a sepsiszentgyörgyi múzeum néprajzi osztályának történetét ismerjük meg, Szabó Zsolt pedig az általános iskolai tanulókkal végzett néprajzi gyűjtési versenyekről ad érdekes összefoglaló képet. És ezúttal a bibliográfiából a többi kutató is tanulhat.

A kisebb falusi néprajzi múzeumok szervezői számára különösen tanulságos Molnár István tanulmánya, amely a gyűjtés tudományos felelősségét hangsúlyozva ad szakszerű útmutatást a gyűjtőknek. A fentiek után a néprajzi kutatás néprajzi vonatkozásaihoz is kapunk izelítőt Nagy Jenő tanulmányából (*Mutatvány egy késülő romániai magyar népi öltözetjegyzékből*).

A könyv második felének dolgozatai részben hivatásos szakemberek, múzeológusok (Molnár István, Szentimrei Judit, Faragó József, Mózes Teréz és Seres András), részben pedig önkéntes gyűjtők, fiatal tanárok vagy más szakemberek írták. A hagyományok felkutatása közben figyelmük a földrajzi tényezőkre, a kölcsönhatások megállapítására és a fejlődés kérdésére is kiterjedt, a néprajzzal kapcsolatos gazdasági tényezőket azonban általában kevésbé vették tekintetbe, egyes esetekben nem megfelelő a közölt képanyag, és hiányos a bibliográfia.

A tizenöt dolgozatot a következő tárgykörök szerint csoportosíthatjuk: kisipar: öt (ebből egy gyermekek gyűjtése); népi bútort: egy; varrottas: kettő; halászat: egy; népdal és tánc: kettő; népszokások: kettő; gazdasági élet és népi táplálkozás: kettő. Az érdeklődés középpontjában a népi kisipar áll, de a lehangulatósabb az érmelléki halászat bemutatása (Szamadó Ernő): itt a teljes átélést tapasztalhatjuk.

Ha pedig vidékek szerint tekintjük át a dolgozatokat, akkor ugyancsak változatos képet kapunk: az Érmellék, Szatmár, Szék, Hétfalu, Lozsád, Magyardécs, Kalotaszeg, Csíkszentdomokos és Enyed vidéke szerepel bennük. Ez örvendetes, mert eszerint eddig alig ismert tájakról vagy mellőzött kérdésekről is értékes dolgozatokat olvashatunk. Hiányzik azonban a Bánság és Aranyosszék, valamint a Küküllők mente, hiányoznak még a nép gazdasági életéről, természetismeretéről, táplálkozásáról, az ősi és sokszor bevált népi gyógymódokról, a hozzájuk fűződő hiedelmekről szóló dolgozatok. A kötet középpontjában azonban a tárgyi néprajz áll.

A *Népismereti dolgozatok* a kezdet minden hiányossága ellenére nemzetiségi, népi önismeretünket gazdagítja, és optimizmussal tölt el, mert az idősebb kutatók után felsorakoznak a 10-15 éves gyermekek, akiknek a munkája a jövőt építi. Az olvasóközség növekvő tábora pedig határozottan igényli az újabb kötetek megjelenését, hiszen az első „pult alól” kelt el.

Vita Zsigmond

Csendes felelés

Egyszer egy japán szobrásznak pokoli ötlete támadt: elhatározta, hogy sok, magát időtállóknak mutató szobor közé becsempészi a kételyt, a legállandóbb létezőt. Hogy a „felgyorsított idővel” megérinti az „ércnél marandóbb” ergon már nem rá jellemző, őt mint olyan non-relevánsá tevő elemeire-bomlását, amikor minden mű „visszaadja lelkét” az egyetemes anyagnak, amelyből vétett, azaz leveti az őt „olyanná-tévő” formát. Ehhez csupán mesterségesen fel kell gyorsítani az időt, pontosabban olyan közeget kell választania kifejezendő gondolatához, amelyhez nem szükségeltetnek emberöltők, hogy gyarlását bizonyítsa, megsemmisítve az alkotást magát. Egy veder víz, egy halom homok tűző nap-sütésben, s a vízzel öntözött masszából előbb — tegyük fel — tökéletes szobor kerekedik, majd elemeire, apró homok-

szemcsékre esik szét újra. A szobrász pedig előről kezdi munkáját, melyhez a tételt ugyan nem ő fedezte fel, de megérintése mindenképpen eredeti és ötletes. Ha eltűnnek (abszolutizáljuk) a folyamat egyik irányát, az ötlet akár cinikusnak is tűnhetik. Kinek ne jutna eszébe, ha csak villanásnyi időre is, Michelangelo *Dávidja*, a Colosseum vagy akár a Szabadság-szobor? Igaza van-e a szobrásznak, ha ilyesmit akar *bebizonyítani* közönségének? Nincs, mert természetesen mégsem mindegy az, hogy a mű évszázadokon keresztül gyönyörködteti embereket milliárdjait, vagy csupán egy többé-kevésbé szép szobrot csodálhatunk — ha a kifejezendő gondolatra való összpontosítástól egyáltalán csodálni tudjuk — néhány napig, s időről időre tanúi vagyunk pusztulásának, megsejtve a levés igazi szomorúságát. Joga van-e a szob-

rásznak némán elmondani azt, ami végül is mindyájunkat nyomaszt? Föltétlenül, aminthogy minden alkotónak, még az ilyen kétes tanulást sugallónak is joga van (ötletesen) megérzéskénti azt, ami sok más kételyének is forrása.

Es joga van-e Fodor Sándornak* eme szimbólumra építeni, amikor életének meghatározó mozzanata színez el vissza-és előremenően mindent életében, amikor őt mint egyént nem kárpótolhatja a lét folytonossága az egyedi levés tapasztalt szomorúságáért, fájdalomáért? Joga van, mert minden fájdalom az egyetemes kétségbeesés egy szelete, mert minden művészi kifejezett fájdalom az egyetemes kétségbeesésre nyit tenyérnyi ablakot. Ezzel, legalábbis pro domo tisztáztam szimbólum és regényanyag viszonyát, annyit fűzve még a japán szobrász ténykedésének jogosságához, hogy valószínűleg ez is van annyira maradó, mint az épatér le bourgeois viselkedéséből származó egyes alkotások.

Es most tegyük át a hangsúlyt a regényre. Joga van-e Fodor Sándornak — mondjuk — helytelen premisszára építeni regényének gondolatvilágát? Csak abban az esetben, ha nem tart igényt a szük értelemben vett esszéregény minősítésre. Szerencsére ezzel tisztában volt a szerző is, s ha vallomásként fogjuk fel írását, akkor teljesen jogosult akár ebből a premisszából is kiindulni, hiszen Fodor Sándor nem asszertációkat akar kimondani, csupán egy lelkiállapot regényét írja meg, nem azzal az igénnyel, hogy igazságokat fogadtasson el velünk, hanem hogy pillanthassunk világába, s ezért megvillantja a meghatározó külső tényezőket. S ha már Fodor Sándor ilyen nyíltan, ám a jó ízlés határán belül, lebbent fel mindenféle leplet, mi is kénytelenek leszünk nyíltan szólni olyan dolgokról, melyeket egyébként tapintatosan elhallgatnánk — a magánember előtt.

Nyilvánvaló volt, hogy egyszer meg kell írnia életének legnagyobb próbáját, melynek éléséből ez a vallomás született. Először ezt a formát követelte meg az anyag, mellyel köntőrfalazás nélkül el lehet mondani azt a fonák, paradoxális állapotot, amelybe lánya halála után Fodor Sándor került. S ez ott válik nyilvánvalóvá, amikor az álom omló partjain rettegve gondol arra, hogy talán megint nem sikerül halott lányával álmodnia. („Attól félek, megint nem sikerül vele álmodnom.“) Valahol talán itt kezdődik ennek a vallomásnak a lényege, ez vetít visszamenőleg is más fényt a már szinte végigolvasott könyvre: nem azért nem feledhet a regény írója,

mert nem tudja — akár pillanatokra — kiszakítani magát a bűvkörből, hanem mert nem akarja. Talán így is fogalmazhatnánk: nem akar megszabadulni valamilyen ismeretlen eredetű lelkiismeretfurdalástól, mely újra- meg újrászűli a tüzetes önvizsgálódást, s ennek az ismeretlen eredetű lelkiismeretfurdalásnak önmagán túlmutató, mondjuk így: jobbitó hatása van, távlatot ad az ítélkezéshez, azaz tompítja ennek életét. E területen érintkezik Fodor szemlélete azoknak az íróknak az attitűdjével, akik gyakorta választják a „kárhozat“ ellen az állandó, kegyetlen és önkínzó, újra- meg újraátél szenvedést, mely sokkal erélyesebben parancsol a jóra, mint a kategorikus imperatívusz, amelyben már jócskán megcsapant a huszadi századi „lelki aszkéták“ hite. Ez a távlatnyitó szenvedés bevallottan is uralkodik az íráson, az író tehát tudatosan választotta — létformáját.

Egy írás egyetlen kijelentéssel nyerhet hitelt, éppúgy, mint ahogyan elég egyetlen kijelentés, hogy bukják. Martti Larni óta mindig gyanakvással viseltetem a memoár iránt, hiszen sokszor a Larni-féle megfogalmazás jut eszembe egy-egy vallomás olvastakor, miszerint e műfaj abban közös a fürdőszobával, hogy mindkettőben mosakodni szokás, s az író többnyire azért mondja el őszintén életének részeseményeit, hogy eltitkolja vagy mellébeszélje a szégyenletesebb mulasztásokat, amelyek végül is meghatározzák egész életét. Ám elég egy, egyetlenegy mondat, hogy a regényben elmondottakat — ha némelykor mégoly elfogultságról tanúskodik is egy-egy passzusa — tökéletesen hitellese tegye. Ezernyi őszintének is feltűntethető vallomás sem tudott volna azonban annyira meggyőzni Fodor Sándor teljes őszinteségéről, mint az az egyetlen mondat, mely kiáltóan tanúskodik levett álarcokról, jóllehet valószínűleg nehéz lehetett ez a szerző számára, de csak addig, míg ráértett, hogy ezt hasonló esetben talán mindenki végigélheti, mintegy tőlünk függetlenedő gondolataink otromba, de ez esetben igen emberi eltévelyedése: „Zavarosan cikázó gondolataim között egyszer csak azon kaptam magam, hogy ott, a gyermek holtteste mellett az jut eszembe, hogy most, mivel csak hárman maradtunk, könnyebben kijövünk a keresetből...“

Ehhez a vallomáshoz, melynek ilyen egyszerű elmondása egymagában megszüntet minden kételyt, önmagát magyarázza kimondásával, vagy ha úgy tesszük — menti, fölösleges minden további hozzáfűzött magyarázat-adalék, hiszen bárhogyan is mondja ki a lényeget, ez azon ritka esetek közé tartozik, amikor maga a kimondás ténye adja a gondolat

* Fodor Sándor: Egy nap — egy élet. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1976.

lényegét, s a bármily dadogó szót nyero kimondott gondolat-érzés ömaga felfedett lényegének fényében áll, hiszen már azzal tagadja az alany vele való azonosulását, hogy kimondatott.

Mint mondtam, ezen a ponton lesz meggyőzően hitelessé az írás, oszlatja el minden kételyünket, beleértve azt is, hogy esztétikai kategória-e az őszinteség, vagy csupán afféle mondvacsinált többletérték hordozója, mely nélkül ugyancsak el lehet egy írás. Ez esetben, műfaját tekintve is, bajos elképzelni ezt a regényt e megdöbbenő vallomás nélkül.

Végül is ez az egyetlen mondat semmit sem magyaráz, ám nélküle nem tudnánk úgy odafigyelni a lényegre: hogy Fodor Sándor tulajdonképpen az egész könyvben „felesel a másvilággal“, s mert ilyen távlatot adott neki az őszinteség, immár joggal felesel a maga csendes módján, nem hittal és hévvel, csak mert nem tehet mást, mert míg él, az imamalom kilátástalan, megnyugvást sosem nyero — mert megnyugvást önmagának sosem engedélyez! — szerepére kényszerül, s ezt csak mi, a kívülállók nevezzük kényszernek, s annyi joggal, amennyivel a sorsot egyáltalán kényszernek lehet nevezni. Fodor Sándor perlekedése a másvilággal nem egy fellázadt Jób kiáltása, hanem csupán egy igen gyakori lelkiállapot ambivalenciájának kivetülése: tudja annak megmészárolhatatlanságát, amit nem lehet elhinni. Furcra paradoxon, nemde? Ám e kettő szinkretizmus akkor válik nyilvánvalóvá, amikor egyetlen mondaton belül kerül egymás mellé a tényhez való kétféle viszonyulás.

Mert csak a megszenvedett élet ad távlatot, idézzük emlékezetből a regény egyik szereplőjét, Bálint Tibort, s erre a távlatra volt talán szüksége Fodor Sándornak ahhoz, hogy véleménymondása ne hasson éles ítéletként, hanem az elnézés és megértés enyhítse az el nem kerülhető véleményalkotást. Korántsem arra gondolunk itt, hogy ezzel az író már át is minősült profétává, aki tévedhetetlen köz- és magánügyek megítélésében, hanem csupán a fentiekből következő véleménymondás hogyanjára akarunk figyelmeztetni. Minden véleményén ott a bélyeg: aki megérte a döbbenetet, elvesztette immár végérvényesen felháborodását. És ezzel egyidőben — nem mintha mentené az irodalomról alkotott némely téves meglátását — a másvalakiről mondott vélemény után ezt rögtön magára is kipróbálja, s ha van a regénynek „negatív hőse“, úgy ez éppen ő maga, s talán ezen az egyetlen ponton

szür szemet csupán a túlzó ítékezés, mely mégsem hat álszeméremnek, hiszen önróniája nem mellőngető, hanem szintén mosolyos, mintha nem is önmaga, csupán egy ember felett ítékezze, a kelleténél több hibáját látatva ugyan, de tudva tudván, hogy nem lényegbevagóak ezek, pusztán arra valók, hogy együttésükből „kiteljék“ egy ember, aki már csak ritkán veszi észre erényeit, s kialakult hibáin is csak akkor képes változtatni, ha ezek mások ártalmára lehetnek. Az összképből természetesen nem az irgalmas szamaritánus, a filantróp vagy altruista mintapéldánya kerekedik ki, hiszen — s ez a regény másik sugallata — Fodor az embert esendőségében akarja megragadni, s ezért nincs könyvében sehol egy sornyi pátoz sem, amikor rólunk beszél, talán meggyőződése (s ezt a szövegekörnyezetből véljük kiolvasni), hogy a condition humaine nem bírja meg a pátozt, valószínűleg azért, mert manapság nem is érdemes rá. Mégis, egyetlenegyszer valami tétova pátoz csendül ki a sorokból, ám ekkor is a szülőföld ihleti az író, aki víziószzerűen látatja és látja újra gyermekora tájait, „Csikországot“, hiszen a szülőföld élménye amúgy is megdöbbenő, hát még abban az összefüggésben, amikor be kell látnia, hogy ezután már csak gyermekkori emlékeiben él szülőföldként, mert valami sokkal erősebb kapoccsal fogja egy egészen kis parcellához, elszakítva — immár örökre — attól a tájtól, amelynek nyelvén, az író szép megfogalmazásával, „a tekintetekből is megtanult olvasni“. A 22. fejezet utolsó két lapját egészében kellene idéznünk, ha nem egyébert, csak az átforrósuló próza lüktető ritmusáért, mely teljesen ellentétben áll Fodor lassú, néha körülményes mondat szerkesztésével, hosszú kitérőkkel bőven tüzdelt gondolat-sor-közbevetéseivel, s ezt a részt végül is egy józlással mellékelt Márai-idézet menti meg az „ossziáni“ hangulatba hajlástól. S ha ezek után azt állítom, hogy az író hazaérkezett, megállapodott valami megnyugvásnál, akkor ezzel nem mondok ellent előző állításomnak; ez a megnyugvás éppen az imamalom megnyugvása *egy állapotban*, ami ráméretett: az állandó, hiábavaló és mégis áhított perlekedésben a másvilággal, amelytől már nem visszaperel, csak perel vele, mert másként nem tehet. És hogy e feleselés mégsem teljesen hiábavaló, annak bizonyítéka az, hogy ilyen regény született belőle, s hogy várhatjuk az áttételesebb folytatást, a soron következő regényeket, melyeket a megszenvedett élet távlatát diktál majd...

Mózes Attila

Bevezetés a XX. század vokális polifóniájába

Eisikovits Mihály könyve* azt a ciklust teljesíti ki, amelyet a szerző több mint egy évtizede kezdett el a „Reneszánsz vokális többszólamúság” elemzésével és az 1973-ban megjelent, az Akadémia díjával jutalmazott *A barokk polifóniájával* folytatott. A három kötet három összegező csúcskorszak technikáját tartalmazza, a többszólamúság művészetének múltját és jelenét, s mint ilyen, számottevő hozzájárulás az ellentét korszakerősített oktatásában mind a tartalom, mind pedig a módszer tekintetében. Több vonatkozásban is alapvetően újak a szerző szempontjai; újszerű, ahogyan anyagát a nagy polifonikus korszakok menetében tagolja, magát a diszciplínát pedig évezredes alakulása művészi valóságával kapcsolja össze, az *egyedül tudományos értékű stilisztikai elvet érvényesítve a zeneelmélet felsőfokú oktatásában*, s kiiktatva azokat az elavult módszereket, amelyek gátolják alapvető célkitűzéseinek kedvező feltételeket igénylő megvalósítását.

Valójában ez a sorozat egyedülálló teljesítmény zenetudományunkban, s nincs tudomásunk hasonló vállalkozásról a nemzetközi szakirodalomban sem. Régóta felismert, s korunkban Kurthtól Boulezig számos zenetudóstól hangoztatott szükségletre válaszol a szerző, sikerül fontos szakaszt kijelölnie főiskolai zeneoktatásunk korszerűsítésében.

Szükséges kiemelni, hogy az anyag tárgyalása során mindhárom kötetben ugyanazt a felosztást követi: az egyik fő fejezet a stíluselemekkel foglalkozik, magában foglalva a stílusok vertikális szerkezetének elvét is, amelyet más ellentét-kézíkönyvek következetesen mellőznek — megfosztva az olvasót az adott stílus tanulmányozásának egyik alapvető, nélkülözhetetlen feltételétől —, a második nagy fejezetben az adott stílusokat jellemző alkotási eljárásokat ismerteti.

A huszadik század polifóniáját tárgyaló harmadik kötet a ciklus legeredetibb, legmerészebb része, de — amint a szerző maga is bevallja — egyben a legproblematisabb is. A nehézségek részben annak a távlatnak a hiányából adódnak, amely nélkül bajosan lehet a jelenkor művészeti jelenségeinek összetettségéből kiemelni a korstílusra maradóan jellemző megkülönböztető jegyeket. Ezért a könyv nem is lép fel a teljesség igényével, hanem a tárgy megközelítésének egyik aspektusát ki-

nálja. A kor két sajátos irányzatának kiemelt kelet-európai korális neoreneszánsz és az új bécsi iskola tizenkét-fokúsága közül a dolgozat az előbbire összpontosít, természetesen nem a kérdés más szempontú megközelítési lehetőségeinek kizárásával, hanem éppen a további alkotó hozzájárulásokat igényelve. „Ennek a — mind a polifónia-oktatás szükséges kiegészítése tekintetében, mind pedig az új művésznemzedékek nevelése, alakítása szempontjából, tehát jövőendő művészetünk sorsa számára — döntő fontosságú fejezetnek a legcélse-rűbb kidolgozása semmi esetre sem lehet egyetlen dolgozat feladata; a tényleges alkotó erő és gondolat minden tartalékát mozgósítani kell ahhoz, hogy kedvező körülmények között kiteljesedjék a többszólamú alkotás új szakaszára vonatkozó szemléletünk” — írja a szerző könyve előszavában.

De vajon — és ez az első kérdés — a XX. század első felének zenéje valóban az „ars polifonica” új csúcspontját jelzi, tehát egyenértékű az előző kötetekben tárgyalt reneszánsz, illetve barokk polifóniával? Erre a kérdésre Eisikovits igennel válaszol, s választát meggyőzően kifejti *A polifonikus gondolkodás megújulása mint a XX. század első fele zenéjének meghatározó tényezője* című fejezetben.

A második kérdés annak a stílusnak a meghatározására s azoknak az alkotóknak a megnevezésére vonatkozik, amelyek, illetve akik egyesítik magukban a jelenkori ellenpont-technika tanulmányozásához elengedhetetlen általános érvényű következtetéseket kínáló jegyeket. Ezekből kiindulva a szerző kimutatja, hogy századunk első felének polifon zenéjében a különböző, olykor ellentmondó irányzatok végeredményben egyfelől Bartók Béla, másfelől Arnold Schönberg körül polarizálódtak. Az előbbi kollektív élményforrásból táplálkozó, az életbe vetett hitet valló művészet; az utóbbi hiperindividualista irányzat, s a kor megrázkódtatásaitól, feszültségétől szorongásba kergetett ember elidegenettségét fejezi ki elsősorban. Jelen kötetében a szerző korunk zenéjének csupán az egyik arculatát veszi szemügyre. Bartók stílusát és személyiségét választotta könyve gondolati súlypontjául: „Az ő rendkívül jelentős életműve áll munkám stílusvizsgálatának fókuszában; az ő sokoldalú egyéniségében egyesül századunk legkiemelkedőbb zeneszerzőinek egyike a kelet-európai népzene — be-

* M. Eisikovits: *Introducere în polifonia vocală a secolului XX*. Editura muzicală. București, 1976.

leértve a román nép művészetét is — lelkes és szervenélves kutatójával. Bartók hiteles szintézisben fogta össze az eddig ismeretlen, feltáratlan délkelet-európai népi dallamkincset a nagy európai hagyományok polifonikus-összhangzattani és morfológiai szerkezetelvék vívmányaiával, s ez a szintézis valószínűleg új reneszánszot indított el.“ Egyébként az *Adalékok egyes stíluselemek genesiséhez Bartók Béla alkotásában* című fejezetben a szerző kimutatja a magyar mellett a román és más szomszéd népek zenéjének szerepét a bartóki nyelvezet kialakításában.

Mindazonáltal a dolgozat nem merül ki a szorosabban vett bartóki stílus tanulmányozásában — jóllehet egyes fejezetei felismerhetően ezt a célt szolgálják —, hanem fő feladatául tűzi ki a román népdal korális, polifon szellemű feldolgozását, különös tekintettel az európai többszólamúság hagyományaira, s századunk első felének arra az új korális reneszánszára, amelyet Bartók és Kodály oly ragyogóan képvisel.

Bartók művének a könyv középpontjába helyezése nem csupán azzal az előnnyel jár, hogy a század egyik legnagyobb zeneszerzője világraszóló tekintélyét mutathatja fel példaként, de — s ez még közelebb hozza mihozzánk — egy olyan alkotói egyéniséget is, akinek a munkáiban felismerjük a román folklórral való bensőséges affinitást, s amelyet a könyvhöz csatolt *Függelék* új megvilágításba helyez. Kiegészítve az ismert magyarországi kutatók, Lendvai Ernő és Kárpáti János vizsgálatait, Eisikovits tetemesen hozzájárul a bartóki alkotás egyes stíluselemei eredetének tisztázásához, ami egyetlen tárgyilagos olvasónak sem kerülheti el a figyelmét. *Ezért tekinthetjük a könyvet a román-magyar közeledés és barátság kétségtelen hozzájárulásának a zenei művelődés területén, mindannyian egyetértve abban, hogy Bartók művészetét és személye a legméltóbban töltheti be népeink között a hídverés nemes feladatát.*

Zenetudományi és elvi érdemei mellett — amint már jeleztük — Eisikovits könyve gyakorlati célt követ, amikor példaanyagát a többszólamú népzenei kórusfeldolgozások, Bartók és Kodály a *cappella*-feldolgozásai mellett számos román zeneszerző munkásságából, valamint az énekkarra írott saját műveiből meríti. A szerző nem titkolja azt a meggyőződését, hogy a lineáris szellemű román népzene nemcsak alkalmas a polifonikus feldolgozásra, *de túlnyomórészt — bár nem kizárólagosan — ezt igényli.*

A többszólamúság eljárásai keretében, még ha ezek többnyire reneszánsz és barokk megoldásokból erednek is, a szerző az állandó változatosság, a szöveg sugallta, a végtelenségig árnyalható polifon megoldások híve, a *népdal jellegzetes, sajátos polifonikus lehetőségeinek, adottságainak kiaknázásáért emel szót*, szemben a múlt polifonikus technikájának mechanikus alkalmazásával.

Magasfokú zenepedagógiai felelősségeretire vall, hogy ciklusának harmadik kötetét Eisikovits a polifonikus kórusművészetre építi; a szerző tudatában van e zeneművészeti ág elsősorú fontosságának az alapos zenei tömegműveltség kialakításában: „Zenekultúránk alapvető feladata marad a kóruskultúra ösztönzése arra, hogy magáévá tegye az európai zene múltjának s jelenének értékeit, és kialakítsa a maga irodalmát, népzenei kincsünk értékeit a szakmai színvonal fejlettségével társítsa, s teljesen kiaknázza századunk művészetének tapasztalatait és eredményeit.“

Ennek a kötetnek a színvonala kétségtelenül feljogosít arra, hogy a XX. századi polifónia tanulmányozásának kiegészítését várjuk egy olyan újabb kötetből, amelyben a muzikológus Eisikovits teljes illetékességével közelítsen korunk zenéjének másik pólusához, a dedekafon szerializmushoz, amely új és érdekes elemekkel gazdagította a jelen polifonikus gondolkodását és technikáját.

Liviu Comes

Holdsütésben

A gyéren közlő író helyzete sajtóságos: műve megjelenését egyrészt várakozással, érdeklődően, kíváncsian fogadják, ahogy az a ritkaságnak, újdonságnak, meglepetésnek „kijár“. De kételkedő is, ugyan bizony miért hallgatott eddig, s ha megszólalt, mivel képes kirukkolni?

Bevallom, magam is így vettem kézbe

Bálint Izsák László könyvét*. Amit talán jobb lenne elhallgatni, hiszen e vallo-másból logikusan következik, előítélet is dolgozott bennem (az érdeklődés mellett), hogyan írhatok hát akkor vala-

* Bálint Izsák László: Holdsütésben. Facla Könyvkiadó. Temesvár, 1976.

mennyire is tárgyilagos, elfogulatlan kritikát? És illő-e egyáltalán ilyen körülmények közt ítéskedni?

Nem szándéksom az ellentmondást föloldani, vállalkozásomat holmi okoskodással megindokolni. Úgy gondolom, a könyvről alkotott vélemény egyben válasz is a föltett kérdésekre.

A kötet első kisregénye, a *Garzonlakás* érdekes szituációval indít. A két háború közt vagyunk, fokozódó jobboldali nyomás, sziguranca-uralom. Egy baloldali meggyőződésű, a munkásmozgalomba bekapcsolódott értelmiségi férfi „befutó” lakásnak használt otthonába hivatásos vezető forradalmár érkezik — a konspiráció útvonalán. Miután a rejtjeles, megállapodásos köszöntést, jelentkezőt meg-ejtik, s tisztázzák egymás kilétét, következik a meglepetés: a pártmunkás-küldött nem férfi, ahogy előre jelezték, hanem lány, a nőnek pedig azt kell tudomásul vennie, hogy szállásadója nem nő, hanem legényember. Tetszik, nem tetszik, együtt kell lakniuk. Újabb meglepetés: a razziák, házkutatások, állandó igazoltatások miatt a nő nem tud továbbutazni, és a tervezett egynapos ott-tartózkodás hosszabb együttélésbe kényszeredik.

Remek vigjátékhelyzet, színműíró tollára kívánczoló bonyodalom, a szerző tud élni a szituációból adódó lehetőségekkel. Jól érzékelteti a két ember meglepetését, ebből adódó zavarukat, ennek a leplezését, de azt is, hogy alapjában véve nem nagyon bánják, hogy a szállásadás így sikerült. Ezt azonban még önmaguknak sem vallják be. Különösen a nő nem. Hiszen a helyzet nem enyélgesre való, nem annyira komikus, mint inkább drámai. Az utcán csendőrorjárat cirkál, a házat kopók figyelik, az üzemekben tömegesen tartóztatják le a munkásokat, a börtönökben kínozzák a kommunistákat, spanyol földön polgárháború dúl. S mindez behatol a négy fal közé az újságok, a rádió révén, s végül a házkutató fogdmegek személyében is.

Mégis, a két ember lassanként fölenged, igyekeznek ugyan betartani a konspiráció kötelező szabályait, keveset mondanak önmagukról, inkább a pártmunkáról, lebukásokról, tüntetésekről, harci föladatokról beszélgetnek, idővel azonban meglátják egymásban a férfit és a nőt, a fiatalt, de ettől megijednek, visszahúzódnak, titkolóznak, kifogásokat, meséket találnak ki, olykor viszont — amikor szomszéd, takarító, elhagyott szerető nyit rájuk — épp a konspiráció szellemében, a leplezés végett közeledniök kell egymáshoz, ágyba fekszenek, a nő „szobára jött” kokottként szerepel, vagy „unokahűg”, hogy ne tudják meg igazi kilétét, közben pedig a bizarr hely-

zetek hol megnevettetik, hol ingerlik őket, megnyilatkoznak, kitárulkoznak, majd összevesznek, de alighogy megkezdik egymásnak a „beolvasást”, nyomban észretérnek, megbánják nyerseségüket, belátják, hogy nem engedhetik meg maguknak a perpatvar luxusát.

Teszik pedig mindezt származásuknak, társadalmi helyzetüknek, műveltségüknek, nemiségüknek, jellemüknek megfelelően, sajátosan; az epizód szereplők is jól elkülönülő, érdekes egyéniségek, a végkifejlés pedig, a két ember egymás iránti teljes föloldódása, szerelmes vallomása és minden visszafojtottságot föl-rúgó, szinte tomboló kölcsönös odaadása méltó tetőpontja a regénynek. Van az írásnak jeles dokumentumértéke is: az illegálisba szorított pártélet és egyéni sorsok sok-sok olyan jegyét, jellemzőjét tárja föl, amelyekről a történelmi tanulmányok, a korabeli újságcikkek s a mai emlékiratok sem nyújtanak képet. Őszinte írás ez, látszik rajta, hogy súlyos tapasztalat, személyes emlék, megélés szolgáltatja hozzá a nyersanyagot.

Mégsem tudtam örömmel, belefeledkezve, élvezettel olvasni. Az író nem engedi meg. Állandóan agítál. Tolakodón, meggondolatlanul, agresszíven. Hősei két csók közt és evés közben, az ágyban és a fürdőszobában, az ótőrai teánál és újságot olvasás idején is folyton agítják egymást (főleg a nő); miközben vetkőzödnek, a sztrájk szükségességét hangoztatják, s magukhoz sem térnek a délutáni szendergésből, máris a madridi barrikádokon képzelik magukat. Ez az agitátori buzgalom aztán nem egy jól induló párbeszédet frázisokba puffaszt, a rövid, pergő replikákat hosszú, üresjáratú szónoklatokká laposítja, töprengés, tűnődés, belső monológ helyett pedig olykor vezércikket nyújt. És a természetes megnyilvánulásokat mesterkélté teszi, az élő beszédet papirosízűvé, az egyébként hús-vér figurák nem egy megnyilvánulását hihetlenné, csinálttá, kiagyalttá. Ezt pedig nem indokolja sem az ország vagy a világ akkori, mégoly feszült helyzete, sem a szereplők pártmunkás-volta vagy más egyéb. Arról van szó, hogy az író nem képes adott esetben elválasztani a retorikát az irodalomtól, a művészetet a politikától, amikor pedig a kettőt együtt akarja nyújtani, nem találja meg a megfelelő módot.

A következő kisregény, a *Holdszünetben* mai tárgyú írás, nagyobb igényű vállalkozás, térben, időben kiterjedtebb, több szereplőt mozgat, s noha bizonyos tekintetben eltér a *Garzonlakástól*, érényei és fogyatékoságai nagyjából azok. A nő megrajzolt jellemek váratlanul hordóra pattannak föl, s beszédet vágnak ki, a legintimebb gondolataikat is nem-

ritkán publicisztikai szinten fejezik ki, a termelési tanácskozások hangvételében beszélnek bizalmas, meghitt helyzetekben is, s ezzel elrontanak sok mindent.

Az első kisregény olvastakor még úgy láttam — s ezt bizonyos fókig most is vallom —, hogy ha a szerkesztő (Mandics György) igényesebb (és erélyesebb), a beszédek túltengéséből, elburjánzásából avatott kézzel sokat lenyesegethetett volna. Sokat. De nem mindent. A könyv gyengéi ugyanis bizonyos fajta koncepció következményei, amelyek munkásirodalmunk kezdeteire vezetnek vissza. Arra a korszakra, amikor az irodalomtól közvetlen, egyenes és majdnem hogy azonnali hatást vártunk a termelés növelése, a tudat átalakítása, az erkölcsök javu-

lása stb. tekintetében. Erre az irodalomra a fölszólításos hangvétel, a röpcék sürgető tónusa, a sarkallás hevülete volt a jellemző, no meg az, hogy a bölcséletet, a kontemplációt, a meditációt, az elmélkedést mellőzte, mint afféle terméketlen cselekvést, bénító köldöknézést. Ismeretes, ezen a korszakon rég túl vagyunk. Bálint Izsák László írásai azonban akkor születtek, s magukon viselik amaz idők jegyeit. Kár, hogy nem jelenhettek meg annak idején.

De jobb későn, mint soha. Mert sok zavaró, idegenkedést kiváltó vonásuk ellenére is ezek az írások sajátos korból származó üzenetük, erős erkölcsi töltetük révén ma is jogosan számítanak érdeklődésre.

Herédi Gusztáv

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

VASILE VĂLEANU—CONSTANTIN DANIEL: PSIHOSOMATICA FEMININĂ

Az *American Journal of Sociology* 1973. 4. számában tartalomelemzést közöl: milyenek látják és láttatják a nőket az Egyesült Államokban 1943—1973 között megjelent nőgyógyászati kézikönyvek. Az eredmény meglepő — ezek a kézikönyvek a női beteget kizárólag szomatikus, biológiai szempontból „vizsgálják”, és egyáltalán nem vesznek tudomást a beteg lelki, társadalmi életéről. Pedig nemcsak a mindennapi orvosi gyakorlat, de az évezredek során felhalmozott népi tapasztalat is igazolja, hogy fokozottabb pszichikai igénybevételre (haláleset, válás, frusztráció) a szervezet szintén szomatikus zavarokkal válaszol.

„Az emberi szervezet olyan bio-pszichoszomatikus-szociális egység, amelyet nem lehet az orvostudomány elbürokratizálódott szakszempontjait követve szétszerelni — írják az orvosszerzők. — Funkciótlanná válik az a nőgyógyászat, amely nem képes pszichikai-társadalmi dimenziókban is gondolkodni, s a női személyiségnek csak anatómiai, fiziológiai vagy patológiai vonatkozásait látja meg. Ezért van az, hogy a nőgyógyászat szakirodalmában továbbra is virágoznak a nők szexuális életére vonatkozó »tudományos babonák«. A betegséget a személyiség és környezet összefüggésrendszerébe beágyazó szemlélet még hiányzik az orvosok mindennapos gyakorlatából, s ez jelentős mértékben csökkenti a nemi tanácsadás hatékonyságát is.”

Mind több szó esik az orvostudomány pszichoszomatikus fordulatáról (vagy „forradalmáról”). A világszerte észlelhető szemléletváltozás keretében a román pszichoszomatikus „iskola” sajátos vonása, hogy a női nem bonyolult érzelmi életének objektív vizsgálatára szakosodott, a pszichoszomatika új eredményeit a nőgyógyászatban is alkalmazza. „Földünk lakosságának több mint a fele nő, a »második nem« mind nagyobb súllyal vesz részt nemcsak a javak és értékek előállításában, hanem az ezzel járó stresszben is. Nemcsak az élete gazdagodik, hanem biológiai, pszichikai, társadalmi igénybevétele is, s ennek a megterhelésnek a szervezet hosszú evolúciós folyamatban kialakult egyensúlyi mechanizmusai mind nehezebben tudnak eleget tenni. Ezért nőtt meg a jelentősége annak, hogy a pszichoszomatikus fordulat a nőgyógyászatban is »megtörténjék«, az orvos ne csak tárgyat lásson a női betegben, hanem bonyolult személyiséget, akinek nemcsak teste, hanem érzelmi élete, vágyai, konfliktusai, élettársi kapcsolatai vannak. A pszichoterápia tehát egyben szocioterápia is, ahol a *terapeuta* (az orvos) a beteg társadalmi mikroklímáját is befolyásolni kénytelen, ha eredményt akar elérni. A mikroklímát pedig elsősorban az élettárral, a gyerekekkel, a szülőkkel való kapcsolat határozza meg, de a beteg szomszédsági, munkahelyi viszonyai is gyak-

ran belejátszanak alakulásába. A kezelőorvos nem szigetelheti ki a beteget közvetlen társadalmi környezetéből, hanem azzal együtt (például házastársával, partnerével együtt) kell vizsgálnia, és a megfelelő eszközökkel gyógyítania.“ (*Editura medicală. București, 1977.*)

A. J.

HERBERT MARCUSE: SCRIERI FILOZOFICE

A Politikai Kiadó gondozásában megjelent válogatás átfogja Marcuse egész munkásságát a Marx *Gazdasági-filozófiai kéziratok* című ifjúkori művének első kiadását kísérő tanulmánytól (1932) a frankfurti egyetemen 1974-ben tartott előadásának *Zeit-Messungen* című kötetében (1975) közölt szövegeig. A válogatás összeállítója és a kötetet bevezető esszé szerzője, N. Tertulian arra törekedett, hogy Marcuse elméleti-közírói tevékenységének, illetve érdeklődésének minden szakaszát reprezentatív írás képviselje.

Igy például a frankfurti iskolának a második világháború előtti periódusából *A hedonizmus bírálatahoz* című tanulmány szerepel (1938), a freudizmust értelmező szövegek pedig részben az *Eros and Civilisation* című műből (1955), részben a Freud-centenárium alkalmával Frankfurtban és Heidelbergben tartott előadásokból valók.

A századelő jelentős gondolkodóihoz való viszonyát a nyugatnémet szociológusok XV. ülésszakán Max Weberről elhangzott közleménye példázza, a válogatás zömét viszont — érthető módon — *Az egyszemélyes ember* című könyvéből (1964) vett szemelvények alkotják. Három szöveg mutatja be Herbert Marcuse közírói tevékenységének legtermékenyebb szakaszát, azt, amelyben a kései kapitalizmus különböző jelenségeit, ellentmondásait kritikailag elemzi. Az igényesen összeállított kötetet Marcusénak az utóbbi években napvilágot látott, s a *Művészet és forradalom* viszonyát tárgyaló írásai zárják.

Az előszóban kifejtett felfogást az alábbi — konklúzió jellegű — gondolatok tolmácsolják:

„A Herbert Marcuse nevét kísérő hírverés, amely még néhány évvel ezelőtt oly nagy zajjal töltötte meg Európa és Amerika legkülönbözőbb országainak előadótermeit és amfiteátrumait, mára fokozatosan elcsitult. A konformizmus és a reakció megtorlásának tekinthető a San Diegó-i professzor mostani, viszonylagos elszigeteltsége a hatvanas évek végén megszerzett, lényegében kontesztációs és szubverziós népszerűségéért. Derűsen és megingathatatlan szilárdsággal viseli a filozófus ezt a »belső emigráció«-szerű állapotot. Az igazán elkötelezett filozófia elkerülhetetlenül *önmagát exponáló* emberré alakítja gyakorlóját, s így különböző megpróbáltatások, elnyomás tárgyává válik. A tanítványa, Angela Davis ellen folytatott per idején Marcusét meggyilkolással is fenyegették. Ez volt az oka annak, hogy bizonyos időre visszavonult; nem akart az eszeveszettek áldozata lenni. A pert követő hónapokban a kedélyek lecsillapodtak, de az Egyesült Államok értelmiségi közvéleményében fújdogáló szelek nem kedveztek Marcusénak. De vajon mikor volt jellemző a közvetlen fogadtatás szeszélyes görbéje egy bölcséleti gondolkodás belső értékére? Marcuse még nem ért életműve, pályája végére. Lukács György a következőket írta annak idején régi barátjának, Ernst Fischernek, aki arról tájékoztatta, hogy találkozott Salzburgban Marcuséval, és sokat beszélgettek: »A Herbert Marcuséval folytatott beszélgetés nyilván nagyon érdekes lehetett. Amit olvastam tőle, az az igaz és a hamis igen eredeti ötvözetének tűnt (eine originelle Mischung des Wahren und des Falschen)«. (Az 1967. november 22-én kelt levél a budapesti Lukács-archívumban található.)

Természetesen, abszurd feltevés lenne azt hinni, hogy Marcuse legújabb írásai megszüntették a két gondolkodó filozófiai kiindulópontjait elválasztó tetemes távolságot. A távolság azonban — érzésünk szerint — csökken, és több lett az érintkezési felület.

A világ felvilágosult szellemeit elégtétellel kell hogy eltöltse az a gondolat, hogy valahol a Csendes-óceán partján a kiváló gondolkodói csoport egyik legutolsó képviselője tovább folytatja tevékenységét, az írást. Bármilyen meglepetést tartogasson is számunkra jövőbeni munkássága, az igazi marxizmusnak a Föld nagy területein végbemenő megújulása rengeteget nyerhet a frankfurti iskola egyik legutolsó, jeles képviselőjének írásaival folytatott termékeny dialógusból.“ (*Editura Politică. București, 1977.*)

G. E.